

Molnár Géza:

AZ ÁRTÉRI GAZDÁLKODÁS

A Kárpát medencei gazdasági-politikai
kontinuitás alapja. Első rész

(...) Az V-X. század körül időszakban a Tisza-völgy képét a bő vizű erek, folyók és egyéb vízfolyások, valamint az összefüggő erdőségek és a kisebb-nagyobb ligetek határozták meg. E mellett számos különböző mélységű tó, fenék, időszakos víztározó játszhatott jellegadó szerepet. A mocsarak, lápok száma a XVIII-XIX. századi állapotokhoz viszonyítva elenyészően kevés lehetett, és kiterjedésük sem vehető össze a későbbi mocsarak és sárterek nagyságával. A Tisza árterének elvizesedése az emberi beavatkozás eredménye volt, és csak a XV. század vége felé kezdődött meg. (...)

A XV. században jelentős változások zajlanak a Kárpát-medencében. Több nagyobb folyó érré zsugorodik, nem egy végleg eltűnik, folyóágak iszapolódnak fel, jelentős mértékben módosul a Körösök, a Maros, a Tisza, sőt több helyen a Duna folyása is. Ezzel egyidőben megindul a lápok, mocsarak, sárterek terjeszkedése, azaz elkezdődik a korábbi összetett vízrendszer összeomlása.

A Tisza menti táj és az ember

Az Alföldet számos szerző vizjárta, ingoványos pusztaságnak tekintti, ahol a mocsarak és lápok nagy kiterjedése meglehetősen szűk helyre szorítja az emberi életteret. Az ember úgymond az Alföld nagy kiterjedésű vizei és erdői között tengette életét, és csak az egyik vagy a másik rovására gyarapodhatott. A vizekkel a XIX. század elejéig nem nagyon tudott mit kezdeni, így az erdőt irtotta. A XIX. század második felében azután a víz is sorra kerülhetett. E történelem-szemlélet szerint az ember mindig is szemben állt a természettel, és a történelmének egy jelentős szakaszában csak azért nem tudott súlyos károkat okozni, mert a fejlődés adott fokán erre képtelen volt. Az ember mint társadalmi lény, és az emberi társadalom sohasem volt része a természetnek. Ezt a nézetet tükrözi a következő idézet:

"Most essék szó Árpád magyarjairól, mint a természet részeiről, tehát nem mint műveltséget és mesterséget hordozó, teremtő és államot alkotókról, hanem pusztán mint természeti-életlani jelentésekről. Az életlani ember tudománya az embertan (antropológia), amely főként a csontvá-

zak és csontmaradványok alapján ítél." (László 1988. 13. o.)

Feltehetően László Gyula sem arra gondolt, hogy Árpád magyarjai csak annyiban részei a természetnek, amennyiben csontmaradványaik besorolhatók valamelyik embertani csoportba, úgy mint turanid, urali, keletbalti, pamiri jellegűek. Vagy higgyen az ember a szemének? Lehetséges az, hogy a történettudományok legkiválóbb művelői sem tudják elképzelni, hogy egy nép éppen műveltségével, gazdaságával és államával egyetemben lehet része a természetnek?

A történészek, az általuk művelt tudományág jellegéből fakadóan azokra a mozzanatokra összpontosítanak, amikor egy-egy emberi közösség maradandó emléket hagy hátra, azaz lassan gyöngyülő sebet ejt a környezetére. Ha ilyen jelekre nem bukkannak, azt feltételezik, hogy az adott területen nem is élt ember, vagy ha élt, túlságosan "primitív" volt ahhoz, hogy létének nyilvánvaló nyoma maradjon. Ilyen körülmények között a történeti kutatások alapján szükségszerűen alakul ki az a kép, mely szerint az ember történelme során a saját környezetét, létének alapjait csak a természetes környezet, tehát más lények létfeltételeinek lerombolása árán tudta megteremteni. A természetrombolás tehát az emberi minőség lényegéhez tartozik. Ha az ipari társadalom működését tekintjük, könnyen azonosulhatunk e nézetekkel. Hiszen ma az életünk alapja valóban ez a pusztítás, csak hogy ez nem az emberi minőség lényege, hanem az ipari társadalmaké. A mai viszonyok alapján megítélni az emberi történelem egészét épp olyan hibának tűnik, mint a XVIII. századi állapotokból kiindulva felvázolni a honfoglalás-kori Alföld képét.

A kiindulási alap mindkét esetben egyformán téves. Az első következtetésünk azon alapul, hogy a természet egy évezred leforgása alatt nem, vagy csak alig változik, és az ember a Kárpát-medencében az utolsó kétszáz évet leszámítva nem tudott beavatkozni a természet folyamataiba. A második esetben a gondolatmenet így alakul: minden gazdasági tevékenység szükségszerűen a természet szennyezéséhez, rombolásához vezet, tehát ott, ahol ennek nyomai hiányoznak, nem gazdálkodnak, vagy gazdálkodásuk olyan jelentéktelen, hogy annak káros hatásait a természetes önfenntartó rendszerek még ki tudják egyenlíteni.

Az a feltételezés, hogy az ember a maga műveltségével, gazdaságával, társadalmával és államával egyetemben ilyen (azaz "természetes") önfenntartó rendszerként is létezhet, ezzel a szemlélettel nem fér össze és fel sem vetődhet. Érthetetlen miért kell eleve lehetetlennek itélni, hogy olyan társadalmak is kialakulhattak, amelyek nem a természeti folyamatokkal szemben, azok kiuzsorázásával és keretek közé szorításával elégitették ki szükségleteiket, hanem azok mentén, azokat kiegészítve. Az első hallásra talán meghökkenítő, de nem zárható ki, hogy a

primitívnek tételzett népek igen gyakran, és igen jelentősen beavakoztak a természeti folyamatokba, csak hogy tevékenységük maradványai mellett ma már elmegyünk, természetes képződményeknek tekintve azokat. Így például senki sem vizsgálta meg, hogy az Alföldet a XIX. századig behálózó erek és vízfolyások lehetnek-e egy korábbi vízrendezés maradványai, holott erre számtalan jel utalt. Csak hogy ma a vízrendezéseket mindössze egyféleképpen látjuk megvalósíthatónak: a folyók gátak közé szorításával, kanyarulataik átvágásával, árvizeik gyors levezetésével és a lápok és mocsarak lecsapolásával. Az említett erek ezzel szemben a víz szétterítését szolgálták, a víz pedig, mint tudjuk, magától is szétterül, az ehhez szükséges medreket pedig kivájja magának. Ezért mai szemmel nézve értelmetlen a vízcik szétterülését mesterségesen elősegíteni, amikor ezzel a szántóföldet, mezőgazdaságunk életét veszélyeztetnénk. Más szempontok pedig e kérdés megítélésében ma már nem játszanak szerepet. (...)

A Tisza-völgy népe egészen a XVIII. századig az ártéri viszonyokhoz alkalmazkodva azoknak az emberre és a természetre egyaránt káros hatásait igyekezett kiküszöbölni. Gazdája volt a vidéknek és nem tulajdonosa. A XIX. századot követően a helyzet lényegesen megváltozott. Az ember ettől kezdve az ártér felszámolására, elpusztítására törekedett. Ezt el is érte. Az egykor virágzó vidék ma sivár pusztaság. Kultúrsvatag. És nincs messze az az idő sem, amikor valódi sivataggá válhat.

E fejezet zárszavaként szeretnénk egy, a továbbira nézve alapvető megállapítást tenni: A Tisza, a Duna és más folyóink árterében, azaz általában az ártereken csak *ártéri gazdálkodást lehet folytatni*. Ha valaki ott mást akar csinálni, alapvetően meg kell változtatnia a körülményeket, vagyis el kell pusztítania az árteret. Ez pedig a mi nézetünk szerint akkor is barbárság, ha a legmagasabb jelszavakkal támasztják alá. Tudomásul kell vennünk végre, hogy az ember nem önmagában él a földön, azt más lényekkel is meg kell osztania és önmaga mások rovására nem gyarapodhat. Az ember és a természet viszonya szempontjából tehát nem csak az a kérdés fontos, hogy képesek vagyunk-e önmagunkat a természet részének tekinteni, hanem az is, hogy képesek vagyunk-e társainknak tekinteni a többi élőlényt. A kérdés e két oldala szorosan összefügg. Egyik a másik nélkül megválaszolhatatlan.

Vízi munkálatokra utaló jelek az V-X. század körüli és az azt megelőző időszakból

E fejezetben azoknak a jeleknek az összefoglalására törekszünk, amelyekből arra következtethetünk, hogy a Kárpát-medence folyói mellett már a jelzett korokban is jelentős vízrendezéseket hajtottak végre.

Az első és talán a leglényegesebb jel, amiről meg kell emlékeznünk, az országsszerte megtalálható árkok és sáncok, mint például a Jászságot átszelő Csörzs árka, a Nagykunságon keresztül futó Ördög-árok, vagy a Dunától a Tiszáig húzódó bácskai sáncok, melyeket Marsigli nyomán szokás római sáncoknak is nevezni. Ezek a sáncok egységes rendszert alkottak, elsődlegesen a területek védelmét szolgálták, s a korabeli leírások alapján köröknek és györöknek nevezhetjük őket. (Itt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy e kérdés megítélése koránt sem ilyen egyértelmű, számos egymásnak ellentmondó elmélet született e tárgyban, és a mai hivatalos álláspont sem egyezik a mi véleményünkkel. A későbbiek folyamán e problémát részletesen is meg fogjuk tárgyalni. Most csak annyit szeretnénk megemlíteni, hogy meggyőződésünk szerint e sáncok vízvezető árkok is voltak és részét képezték az avar védelmi rendszernek.)

Fekete Zsigmond idézi Eginhardot, Aventinust és másokat: "...*hogyan KILENC NAGY AVAR RHING VOLT, MELYEK A SÍKON FEKÜDTEK ÉS EGÉSZ VIDÉKEKET ÁTFUTOTTAK. Ezért Eginhard azokat Campus néven jelölte. Ugyancsak szerinte az avar erődítmények töltései HAGANUS nevet viseltek. Ki ne ismerne rá itt azonnal a ferdített HÁGÓ szavunkra, miként ma is a hegyi kaptatókat nevezzük, s miként ma is a nép a magas töltéseket, ha út megy rajtuk keresztül, hívja?*

A GYÖR szó régi okleveleinkben mint GEUR majd GEWR íratik. Hasonlóan fordul elő a Szolgagyör. A Csallóközben és Sopronvármegyében: SOLGEUR majd SOLGAEWR és Pest megyében ZULGEUR. A györ szóval a mai gyűrű tartatik azonosnak. Annak több helynevé származékai, az ő betű felcserélve van majd i, majd ü, majd é, avagy o betűkkel; különösen a ma oláhok lakta vidéken, mivel az oláh nyelvben ü és ő betű nincsen. A régi GEUR olvasható GÖRNEK is s ekkor rokon vele a mai KÖR szavunk.

Midőn régi sáncainkat tanulmányoztam, és a reájuk vonatkozó adatokat böngésztem, azonnal felütem nekem, hogy olyanokkal és bekerített helyekkel vagyis óvárakkal általában olyan helyen találkozunk, melyek nevei a györ szó származékai, vagy melyekben a kör képezi a gyököt. Vegyük tehát szemle alá ezen helyneveinket.

Torontálvármegyében Módostól 1 1/4 órányira keletnek fekszik Tó-Győr ma oláh falu. A lakosok Togyir-nek ejtik. Nincs kétség benne, hogy ez tulajdonképpen Tó-györ. Ha szétnézünk a határban, a Bírda és Lanka nagy erek között több régi várszerű szigettel találkozunk. Közel van hozzá Győr. Hogy ez sem egyéb mint Györ, azt oklevélileg lehet bizonyítani. Ugyanis a gall származású Weytech Tódor részére adott oklevélben (tőle származik a mai Vojtek falu neve), 1332. évben ama helység neve Geurnek íratik, azaz éppen úgy mint a Rába melletti Györ. Az említett falu határában a Lanka által képzett könyökben még ma is észrevehető, jóllehet már fel van szántva, egy földsáncokkal bekerített

hely, melyet a letelepedett szerbek GRADATZ-nak, azaz várnak neveztek el. Továbbá a rómainak elkeresztelt nagy sáncnál, ott hol a Temes folyótól Saagh felett Temesvárnak menő darabhoz egy másik, a Begára keresztibe van kötve s a kető közt a Temes partján, dragsiniai határnál, egy óvár létezik, fekszik Györök oláh község. Ez tehát kapta nevét a két sáncból s eredetileg Györök. A Marosnál, hol a délmagyarországi sánc átjön a szőlőhegyekig s ezekhez csatlakozik, van Györök, mely szintén oláhok kijelése ugyanának. Biharvármegyében Aradvármegye felől oldalon a Fekete Kőrös mellett fekszik Fekete-Gyűrűs, a Sebes Kőrösnél az Órdögárka nevű nagy sánc közelében Vörös Gyűrűs, melyet az oláhok majd Gyűres-nek, majd csak egyszerűen Gyűrűnek neveznek. Szatmárvármegyében leljük Güre helységet, a Szamos mellett pedig Györteleket. Ugyanígyen néven helységünk van odább Krasznávármegyében. A Kraszna folyó mellett van Géres; azaz Gyűres és ettől tovább Gyűrűs. Ung vármegyében előfordul Györöcske falu. Zemplénben Nagy-Géres, Borsodban Diós-Győr. A Balaton mellett Keszthely közelében van Gyűrűs (térképeken Meszes Györök), hol nem rég avar temetőt találtak s az innen kiásott régiségek a nemzeti múzeumban vannak. Ugyancsak a Balatonnál van Gyömép pusztja. – Most ezeket egészítsük ki régi oklevelekben található hasonló helynevekkel. Király-Helmecz (Zemplénben) 1214. évi határozásában előjön Güres, más helyen az oklevélnek Gyueres, azaz olvasva Gyűres. V. István 1271. évi levele említi Pestvármegyében Zulgeur (Szolgagyőr) helyet a Kis-Árok nevű sánc felől, hol conditionáriusok laktak. A Csallóköznel szintén conditionáriusok földje gyanánt 1397. évben ugyanaz. IV. Béla idejében Liszka Olasz határánál említették Győr patak. Később mint fő fordul elő.

Mindenzen helységeink tehát feltűnően ott fekszenek, hol régi demarcationális és kör alakú óvárak nyomai láthatnak. Most nézzük a körből alakult helyneveinket. Ott találjuk mindjárt a Kőrös folyókat. Aradvármegyében a Fehér-Kőrös-től nem messze van Kerek helység, honnan egy régi meder jön le a Maroshoz. Békésvármegyében találjuk Kis-Köre pusztát. Biharvármegyében a Kis Kőrös patak felé Kerekit. Heves vármegyében a Tisza felől van Kőrös és Kis Köre; Gömörvármegyében ismét Kőrös; Pozsonyvármegyében Kerény és Kér (mint a Kőrény és kor tótos kiejtése); Nyitraiban Kőröskény, mely 1258. évi levélben Keureskernek íratik. Somogy vármegyében előjön Kér (régén Queer), Kereki és Kőrcse. A Dráva alatt fekszik Kőrös vármegye. Végre Pestvármegyében Nagy-Kőrös. **HATÁRÁBAN E SZÁZAD ELEJÉN MÉG NAGY SÁNCZOT EMLÍTENEK.** A Bácskában fekszik Pusztja Kőrösse, hol mai napig egy óvár látható. Ezen helyneveink feltűnően az előbbiekkel egysorban maradnak, de általában azokon belül esnek. Ezen nevek mindnyájan a régi avar telepeken fordulván elő, azok az avarok erődítményeit, sáncait jellemzik.

Mint hogy Eginhard és mások kilenc nagy avar sáncról beszélnek, melyek a síkon az avarok

lakhelyeit körülvezték s mivel ily nemű sáncoknál általánosabb a GYÖR, szó, tartasuk meg a hosszabb demarcationális sáncoknál ezen elnevezést, de Eginhard nyomán használhatjuk a HÁGÓ szót is. A kisebb kör alakú helyeket vagyis óvárakat Aventinus CIRCULUS szóval említvén, nevezzük mi is KÖRÖKNEK, támaszkodva hasonlóképp helyneveinkre, hol ily várak jönnek elő. Erre feljogosít Lambectius is, mert ő a germán RHING szó értelmezésénél előadja, hogy az avar csánok bekerített helyeken jöttek össze tanakodni országnagyjattal, **MELYEK AZ AVAR ERŐSSÉGEKEN BELÜL A TELEPHELYEKEN VOLTAK.** (Fekete 1882. 145-149. o.)

A körök és györök szerepét a későbbiek folyamán tisztázni fogjuk, itt ezzel kapcsolatban két dologra szeretnénk felhívni a figyelmet. Először, hogy a fennmaradt helynevek, eredeti jelentésük tisztázása után segítségünkre lehetnek az egykori vízrendezések feltárásakor, másodsor pedig, hogy e helynevek minden bizonnyal az avaroktól származnak. Már László Gyula is felhívta arra, hogy a honfoglalás kori avar telepek környékéről származó elnevezéseink is magyar nyelvűek. Ő ezt a tényt a kettős honfoglalás bizonyítékaként értékelte. (László 1978.) (...)

Égészen más jellegű vízi munkálatokról tanulmányozhatjuk a következő elnevezéseket. Több helyen felbukkan folyóink mentén a Cseke vagy Csege név, mely arra enged következtetni, hogy e községek határában a folyóvizet teljes egészében átfogó rekesz, azaz cége, másnéven csege vagy szögye állt. A Tisza-menti Fokorú község (ma pusztja) határában, miként a neve is mutatja, számos fok húzódott meg. Egy nagyobb fok kiágazásánál található a Duna mellett Foktó, hasonlóképpen egy árok betorkollásánál a Tiszán Borsodmegyében Ároktó. Mind a fok, mind az árok emberkez alkotása, a különböző elnevezés a két létesítmény különböző céljára utal.

Az ártereken előforduló vízrajzi nevek már egyértelműbben utalnak a vízmunkálatokra. Így például az Árok-, Ásvány-, összetételű elnevezések, mint az Árkus-ér, Ásvány-ér, Ásott- vagy Ásvány-fok, Ásványtő. Hasonló jellegzetességet mutat a Vájás, más néven Vajas szavunk, amely szintén a meder mesterséges eredetére vall. Néhány névből már a nevezett alkotás céljára is következtethetünk. Az például az Eresztvényvíz elnevezés lecsapoló, és (figyelembe véve, hogy a sarjerdőket és az újonnan kialakított gyümölcsösöket eresztvénynek hívták) öntözőcsatorna létét valószínűsíti. Az "Alaménő-fok" a fokok egyik legjellegzetesebb tulajdonságát nevesíti, tudniillik azt, hogy a tavak és holtágak alsó végéhez csatlakoztak, azok alá mentek. A tavak elnevezése számos helyen igen jelentős halászatra enged következtetni. E hely- és vízrajzi nevek alapján tehát arra következtethetünk, hogy az Alföldet behálózó erek, legalábbis részben a korábbi vízrendezések maradványainak tekinthetők.

Az, hogy e vízrendezés a Kárpát-medencében mikor kezdődhetett, sem a helynevek, sem a tárgyi emlékek alapján nem állapítható meg

biztosan. A magyar helynevek egy része, mint arra már utaltunk, a honfoglalást megelőző korból származhat, és ahogy a *győr, kőr, hágo* szavunk avar létesítményeket jelöl, ugyanúgy az itt felsorolt elnevezések is lehetnek az avarokéi.

A vízimunkákra utaló jelek közül említésre méltó Attila temetésének egyik mondaváltozata, mely szerint a hun uralkodó sírját a Tisza medrében ásták meg, úgy, hogy előtte a folyónak új medret ástak, a régi medret elrekesztették, és a vizet az újban vezették le. A temetés befejezése után a két medret elválasztó gátat átvágták, és a víz ismét a megszokott útján folyt tovább. E mondat általában az emberi képzelet vadhajtásának szokás tekinteni, de ha végiggondoljuk, hogy a halászat legősibb módja, az ún. *dugászás* pontosan így zajlott le, ez a lekicsinylő vélemény bizonytalanná válik. A későbbiek során látni fogjuk, hogy a hun nép olyan területre érkezett Európába, ahol a folyószabályozások minden lényeges feltétele megvolt, és nemcsak az elméletben, hanem a gyakorlatban is. Erre vall az Oxus folyó (ma Amudarja) új mederbe terelése, melyről Curtius megemlékezett, s melynek nyomait Vámbéry Árnin a múlt század derekán még megfigyelhette. (Curtius II. VII. c. 10.; Fekete 1882.) A Fekete- és a Kaspi-tenger között élő "szittyákról" pedig Strabon jegyezte fel, hogy a Glaucus és a Hippius folyót rendezték. (Strabon, Falconer-féle kiadás XI. p. 731., Fekete 1882. 75. o.)

Arra, hogy a középkori Magyarországon szinte bárki képes volt jelentősebb vízrendezések végrehajtására, azaz, hogy rendelkezett a szükséges szakismerettel, Werbőczy Tripartituma szolgál bizonyítékokkal. Werbőczynek ez a munkája a középkori magyar szokásjogot foglalja össze, ezért, bár a mű a XVI. században született, az egyes jogszabályai feltehetően régebbi keletűek. Minden bizonnyal helytálló Károlyi Zsigmond véleménye, aki erről a kérdéssel a következőket írta: *"Nyilvánvaló, hogy ez a szokásjog sok évszázados vízépítési tevékenység, a vízhasznosítás és a vízimunkálatok gazdasági jelentőségének felismerése, köztudatba kerülése alapján jöhetett csak létre, és nem csak a XV-XVI. század fordulójának viszonyairól, hanem egy (több) évszázados fejlődési folyamatról ad képet."* (Károlyi 1960. 46. oldal) E szokásjog eredetének megítélése azonban közel sem ilyen egyszerű. Már az is elég messzire vezet, ha végigfejtjük a Károlyi Zsigmond által megkezdett fonalat. Ő említi, hogy Kálmán királyunk 1100-ban kiadott vencesellői I. dekrétuma a királyi udvar válságos anyagi helyzetének megszüntetése érdekében a Szt. István óta adományozott halasok és halászóhelyek visszavételéről rendelkezik. Ebből kitéjük, hogy a halászat ebben az időben igen jelentős gazdálkodási ág volt, és az lehetett már István idejében is. Korabeli és későbbi adománylevelekből az is kiderül, hogy nem csak a halasokat, hanem a halastavak kialakítására alkalmas területeket is adományozták, más iratokban pedig a tavak megtöltésére (országszerte) készített árkokról olvasha-

tunk: *"fossura... per quam trahitur aqua ad paludes Ecclesiae."* (Károlyi 1975.) Ez pedig azt is jelenti, hogy a halászat mellett, azt kiegészítve kisebb-nagyobb vízrendezési munkákat is végeztek.

E munkák lényegében arra irányultak, hogy az ártéren meglévő vagy ott kialakított halastavakat kisebb-nagyobb árkokkal a folyóhoz kapcsolják. Ez a módszer az államalapítást követő évszázadban az adatok szerint általánosan elterjedt, nyomait pedig megtaláljuk a magyarok feltételezett vándorlási útvonalán is: köztudott, hogy Ibn Ruszta útleírásában megemlékezik a levédiai magyarok halászatáról. Istachri és Ibn Haukal a kazárokról közli, hogy egyik legfontosabb táplálékuk és árucikkük a hal, a Ravennai Geográfus pedig Patria Onugria halbőségéről emlékezik meg. (Patria Onugria Kovrat ungor bolgár birodalmával azonos. László Gyula a kettős honfoglalás elméletében e birodalomból származtatja az un. második avar hullámmal a Kárpát-medencébe érkező magyarokat. – László 1986.) Tehát mindazokon a helyeken, ahol a honfoglalás előtti magyarság szálláshelyeit gyaníthatjuk, a VI-IX. század körüli időszakban jelentős halászat folyt. Hogy e halászat rendszerében is hasonlított a magyar halászathoz, annak nyomait az orosz területeken Jankó János mutatta ki. (Jankó 1900.) De a sor itt nem ér véget. Az obi ugorok halászata is ugyanezeket a jellegzetességeket mutatta még a XIX. század végén is. Sőt! Az obi ugorok halászata a századfordulón közelebb állt a magyar halászat rendszeréhez, mint az orosz sztyepp más népetnek halászata. Ez számunkra azért nagyon fontos, mert még Jankó is azt feltételezi, hogy számos halászeszközünk és halászati módszerünk a szlávoktól származik. Ennek azonban önmagában is ellentmond, hogy a magyarok és az obi ugorok halászata összetettebb és kifinomultabb mint a térség más népeit. Ugyanakkor a módszerek és az eszközök tekintetében fennálló, épp Jankó által feltárt igen erős magyar obi ugor párhuzamok arra engednek következtetni, hogy a két nép közötti történelmi kapcsolat nem az ie. V. század környékén szakadt meg, mint azt történészek feltételezik, hanem csak jóval később.

Az itt ismertetett források nem szólnak a halászatot kiegészítő vízrendezésekről. Ezek meglétét csak valószínűsíteni lehet. Az mindenestre bizonyosnak tekinthető, hogy a "vízhasznosítás és a vízimunkálatok gazdasági jelentőségének felismerése" már a honfoglalást megelőző évszázadokban bekövetkezett. (...)

A szkíták vízépítészetéről korábban már szoltunk. Egészítsük ki most az ott elmondottakat, Bartal Györgynek egy igen figyelmemre méltó adatával: (...) *"Herodot ... a szittyia föld határainak elbeszélésében... nyilvánosan egy népregejt mond el. E szerint azon árkot, mely még az ő napjaiban is a Taurus hegy bérctől a maeotisi tóig látható volt, a Mediában 28 esztendeig távol volt scythák szolgálai s a magánélet megunt saját nejeik s ezektől a szolgálóktól született gyer-*

mekek az ő visszajöttök elzárása végett ásták volna." (Bartal 1892. 5.o. VII.) Ebben az árokban talán az alföldi hosszanti sáncok korai előzményét láthatjuk. Természetesen e kérdés eldöntéséhez e meglehetősen rövid és homályos híradás kevés, abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy a Taurus hegy és a Maeotis között valaha létezett ez az árok. Az, hogy ez egyben sánc is volt, már csak feltevés, de erre jó alapot szolgáltat az a tény, miszerint az alföldi sáncokat is árok néven emlegették (lásd: Csörsz árka, Ördög árka, Ördög-árok, Kis-árok.), és az adatok mindkét földmű esetében legalább egy azonos funkcióra utalnak, nevezetesen arra, hogy ezek az árkok védelmi célokat szolgáltak.

E hosszúra nyúlt előzetes ismertetés után tekintsük át a Tripartitum I. részének 87. címét, pontosabban annak 1. §-át. E törvényhely szerint a folyóvizek azért nem alkothatnak hártárt, mert "... ilyen módon igen sok család kővetkezhethetnek be, és a vizeket vagy folyókat rejtkecsatornákon és néha igen csekély árkon át, vagy gátak állításával és töltések által mindenki olyan helyre és mederbe vezethetné le, amilyenbe inkább akarja, és ezáltal mások földjeit, erdeit vagy réjjeit igen könnyen bitorolhatná."

Az idézetből kitűnik, hogy a jogalkotó egyrészt maga ismeri a folyószabályozásnak színté valamennyi lényeges kellékét, a vezérárkot, a terelőgátat, a töltéseket és mint arról a 3. § tanúskodik, az árvédelmi töltést is, másrészt azon a véleményen van, hogy ezekkel az ismeretekkel mindenki rendelkezik, tehát nem egy szűk réteg tudásáról van szó. Ez a tudás azonban nem lehetett újabb keletű. Gondoljunk csak az Oxus új mederbe terelésére, vagy a Glaucus és a Hippius folyók rendezésére. E munkálatok során valamennyi itt felsorolt eszköz fel kellett használni. E jogforrás tehát valóban több száz, sőt bátran állíthatjuk, több ezer év tapasztalatát őrizte, már a XV. században is.

A cím másik három §-a a vizek gazdasági jelentőségére utal, emellett külön említésre méltó a 3. §, mely szerint megengedhető, hogy az árvizektől szenvedő birtokosok mások földjein árvédelmi töltéseket építsenek. A 4. szakasz szerint ugyanez vonatkozik a malomgátakra is, azzal a feltétellel, hogy az említett létesítmények másoknak kárt ne okozzanak. E rendelkezések számunkra azért fontosak, mert mint látni fogjuk, az egyes települések, birtokok határát felülről elárasztó kitérések sok esetben már más község területén szakadtak ki a folyókból. Ezek elzárása, illetőleg elterelése általában azoknak a birtokosoknak az érdekét is szolgálta, melyeknek a területen e kiszakadások voltak, ám közvetlen károkat elsősorban az alább felvő községeknek jelentettek, akik számára esetenként létkérdés volt ezek elzárása. Ez jellemezte az egész ártéri gazdálkodást, e jogszokás tehát már a foki halászat kialakulásával egyidős lehet. Más a helyzet a malomgátakkal kapcsolatban, amelyek jelentősége csak a XIV-XV. század körüli időszakra nő meg. Ezekre feltehetően a

korábbi, az árvédelmekre vonatkozó szabályokat terjesztették ki.

A fenti jeleket értékelve a következő képet alakíthatjuk ki: A Kárpát-medence népei a különböző korokban a folyók kanyarulatainak átvágásával, vezérárkok, kisebb-nagyobb csatornák, árkok ásásával, töltések, gátak emelésével egységes rendszert alakítottak ki, mely a térség vízrendezését volt hivatva biztosítani. Azt, hogy e vízrendszer időben mikor épült ki, a rendelkezésünkre álló adatok alapján eldönteni egyelőre nem lehetett. Azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy a kialakulása, illetve a megismerése mind a Kárpát-medence területét, mind a későbbi honfoglaló magyarok személyét tekintve jóval a honfoglalás előtt megtörtént.

Az írás részlet a szerző kiadás előtt álló A Tisza-völgy vízrendezéseinek története című könyvéből. Tekintettel arra, hogy a kérdésnek történeti jelentőségén túl a jövő gazdálkodásában is nagy szerepe lehet - különös időszerepléssel a több okból is várható szárazságok miatt - a könyv további részleteit folytatónként közöljük. (A szövegben található irodalmi utalások leíróhelyeinek mutatóját az utolsó részletnél tesszük közzé.)

HÍREK

JOCHEN BOCKEMÜHL természettudós május 5-10 között tájmegfigyelési gyakorlatot vezetett a Balaton-felvidéken a Pagyony Táj- és Kertépítész Iroda meghívására, a Kós Károly Egyesülés szabadiskolájának keretén belül. A professor Budapesten a Kertészeti Egyetemen, felesége Solymáron a Waldorf pedagógus továbbképzés résztvevőinek tartott előadást. Rövid részletet közlünk Bockemühl: *Erscheinungsformen des Aetherischen* (Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1977.) azaz *Az éterikus megjelenési formái* című könyvéből, Kádas Agnes fordításában:

Kitágulás és összehúzódás egész általánosan jellemeznek egy olyan mozgást, ami eszmei nullponttól indul ki és ugyanilyenhez tér vissza. Ez a mozgást lemniszkáta (tulajdonképpen nyolcas - szerk.) alakú görbével szimbolizálhatjuk. Ennek pályája kétszer fut át ugyanazon a ponton, de ellentétes irányban. A lemniszkáta természetébe való elmélyülés ösztönzött arra a kísérletre, amelyet az első ábra szemléltet. Az egyes, egymás után következő leveleket úgy rendeztük el, hogy az elrendezés alapja egy hurok, azaz fél lemniszkáta volt.

A legkisebb kiterjedés és a legerősebb összehúzódás fokán lévő szervek (levelek) az eszmei átfordulási pont közelében találhatóak. Az a levél, melynek minden része egyformán kifejldött, vagyis a legerőteljesebb kibontakozás fokán áll, ettől a ponttól a legtávolabb (a hurok tetején) helyezkedik el.

Mit figyelhetünk meg? A választott elrendezés közelkezelésben világossá válik, hogy a kiterjedési szakasz során a fejlődés a periféria felé halad. A szár megnyúlik, és a levélcsúcs közelében lévő részek egyre gazdagabbak, kitejedésükben differenciáltabbak. Már kevéssel a középpont előtt